

GROOT TAKMOS *RAMALINA FRAXINEA* (L.) ACH.

Tekst – C.M. van Herk (Bryologische en Lichenologische WerkGroep)

Herkenning

Groot takmos is één van de grootste korstmossen van ons land; sommige exemplaren zijn wel 15 cm lang. De soort groeit alleen op de stam van bomen. Typerend zijn de grijsgroene, lintvormig afgeplatte takken, die soms in een dichte toef groeien, maar ook vaak aanwezig zijn als één grote, hangende, lintvormige tak. De takken zijn aan beide kanten bezet met knobbelige wratjes. Vruchtlichamen zijn regelmatige aanwezig; dit zijn platte schoteltes op de rand van de takken.

Te verwisselen met

De soort is te verwisselen met diverse andere soorten takmossen (*Ramalina* sp.). De andere inheemse soorten worden echter niet zo groot, en geen van die soorten is bezet met wratjes. De enige andere soort met vruchtlichamen, trompettakmos *Ramalina fastigiata*, heeft takjes die nauwelijks afgeplat zijn (eerder opgeblazen). Deze blijft kleiner en groeit vaker in compacte bolletjes. Ook is de soort te verwarren met het zeer algemene eikenmos *Evernia prunastri*. Die blijft ook kleiner, mist eveneens wratjes, en heeft takjes die duidelijk wit zijn aan de onderkant (groenig aan beide kanten bij groot takmos).

Biotoop

Groot takmos groeit op oude, vrijstaande bomen die goed aan weer en wind zijn blootgesteld, vooral langs wegen en bij boerderijen. De soort heeft veel licht nodig, en komt daardoor niet voor in bossen, en maar weinig in parken. De gewoonte van wegbeheerders om bomen tot ca. 8 m op te kronen (onderste takken te verwijderen) is gunstig (veel licht!). Hij groeit dan vaak tussen de 2 en 4 meter hoog aan de westkant van de stam. Gewoonlijk zijn er op een boom maar één of twee exemplaren aanwezig (dikwijls temidden van veel trompettakmos en/of melig takmos *Ramalina farinacea*), waardoor hij gemakkelijk over het hoofd gezien kan worden, temeer omdat hij gewoonlijk hoog op de stam groeit.

De soort groeit optimaal op oude iepen. Van de 26 door Barkman (1958) vermelde groeiplaatsen was dit in helft van de gevallen op iep. Oude iepen zijn echter door de iepziekte op grote schaal uit ons land verdwenen, en dit is mede een oorzaak van de achteruitgang. Tegenwoordig is de soort vooral nog te vinden op zomereik, populier, es, esdoorn, en linde. Sporadisch is hij waargenomen op wilg, walnoot, zwarte els en paardenkastanje. Hij heeft een duidelijke voorkeur voor zachte, voedselrijke, weinig zure (neutrale) schors. Op eiken zit hij daardoor dikwijls bij boerderijen, waar door stof en stikstofdepositie de schors iets minder zuur geworden is.

Levenswijze

De soort is het hele jaar te vinden. Bijna de hele Nederlandse populatie bestaat uit grotere exemplaren die mogelijk wel 30 tot 60 jaar oud zijn. Jonge exemplaren (kleine thalli van enkele centimeters) worden nog maar sporadisch waargenomen (vooral aan de kust). Van kleine exemplaren is de overlevingskans klein: de planten vallen bij aanraking van de boomstam. Evenmin zijn er zelden exemplaren op jonge bomen. Dit zijn duidelijke aanwijzingen dat er nauwelijks of geen verjonging meer plaats vindt.

Inventarisatie

Gericht zoeken naar groot takmos kan het beste door op boerenerven en langs wegen oude, goed belichte bomen af te lopen. Het is belangrijk om daarbij omhoog te kijken. Vooral in de poldergebieden van Groningen en Friesland zijn er nog onontdekte groeiplaatsen te verwachten, vooral als er lanen met iepen aanwezig zijn.

Verspreiding in Europa

De soort komt in heel Europa voor (Purvis et al. 1992) met uitzondering van het noorden van Scandinavië (Moberg & Holmåsén 1982). Het meest algemeen is hij in de continentale delen van Europa; in het Middellandse Zeegebied is hij schaarser. Buiten Europa is hij bekend van Afrika, Azië en Noord Amerika.

Verspreiding in Nederland

In Nederland komt groot takmos vooral voor in de kustgebieden van Groningen en Friesland, via westelijk Drenthe en westelijk Overijssel naar het zuiden uitwaaiërend tot de oude IJsselmeerkust van

Gelderland en Utrecht. Verder zijn er groeiplaatsen langs de kust in Noord-Holland en Zeeland, elders is hij slechts sporadisch aanwezig. Het totale aantal groeiplaatsen ligt ruim beneden de vijftig en het totale aantal exemplaren dat momenteel nog in Nederland voorkomt wordt geschat op minder dan honderd. Omdat de soort erg gevoelig is voor zwaveldioxide ontbreekt hij in de gebieden die daarmee in de jaren '70 van de vorige eeuw sterk vervuild waren (Zuid-Holland, Brabant, Limburg en Oost Gelderland). De continentale verspreiding is daardoor binnen Nederland niet meer zichtbaar.

Verspreiding van groot takmos voor (cirkel) en vanaf 1980.

Trend

Groot takmos gaat duidelijk achteruit. Dit in tegenstelling tot veel andere soorten met een gevoeligheid voor zwaveldioxide die wel hebben kunnen profiteren van een recentelijk verbeterde luchtkwaliteit. Klaarblijkelijk heeft de soort erg veel moeite om nieuwe thalli te produceren, zelfs op de bestaande groeiplaatsen. De oorzaak hiervan is onbekend. Bestaande thalli kunnen evenwel decennia lang zonder enige zichtbare verandering op dezelfde plek blijven hangen. Door het kappen van oude bomen en door de iepziekte zijn deze exemplaren op de lange duur toch gedoemd te verdwijnen.

Beheer

Groot takmos is de grootste en opvallendste voorbeeldsoort van het gilde van de neutrofytische epifyten. Veel van deze soorten, zoals ook fors rijpmos *Physcomia distorta* zijn de afgelopen eeuw sterk achteruit gegaan en staan op de Rode Lijst. Belangrijk voor groot takmos is het instandhouden van oude bomen (meest iepen) waar de soort op voorkomt. Dit zijn meestal laanbomen. Bedreigingen zijn wegverbreding en de aanleg van fietspaden in het buitengebied. Er zou wat vaker een bocht om een oude boom in een fietspad gelegd moeten worden. De meeste fietsers weten dit wel te waarderen; oude bomen vangen ook veel wind en regen. Enkele oude iepen zouden op grond van het erop voorkomen van zeer oude exemplaren van groot takmos geselecteerd moeten worden voor inenting tegen de iepziekte.

Kansen

Door de iepziekte zijn veel oude bomenlanen in het kustgebied verdwenen. Herplant van iep, of een andere inheemse boomsoort zorgt op termijn voor voldoende nieuwe groeiplaatsen, mits de bomenlanen goed beheerd worden en bomen de kans krijgen om vele tientallen jaren oud te worden.

Literatuur

- Barkman, J.J. 1958. Phytosociology and ecology of cryptogamic epiphytes. Including a taxonomic survey and description of their vegetation units in Europe. Van Gorcum, Assen.
- Herk, K. van & A. Aptroot 2004. Veldgids korstmossen. KNNV-Uitgeverij, Utrecht.
- Moberg, R & I. Holmåsén 1982. Lavar. En fälthandbok. Interpublishing, Stockholm.

Purvis, O.W., B.J. Coppins, D.L. Hawksworth, P.W. James & D.M. Moore 1992. The lichen flora of Great Britain and Ireland. Natural History Museum Publications, London.

Groot takmos, *Ramalina fraxinea*. Foto: Laurens Sparrius.

Biotoop groot takmos. Foto: Laurens Sparrius.